

Interpretacja jako metoda analizy dyskursu

Urszula Topczewska

Uniwersytet Warszawski

1. Wstęp

Analiza dyskursu to program badawczy otwarty zarówno na różne koncepcje samego dyskursu, jak też na różne metody jego analizy. Wspólnym celem poszczególnych kierunków badań nad dyskursem jest próba określenia relacji pomiędzy językiem a społecznością, która się nim posługuje. W ujęciu postfoucaultowskim przyjmuje się, że dyskurs jako rezultat interakcji językowych pełni przede wszystkim funkcje wspólnototwórcze i wiedzotwórcze (zob. Duszak 2001; por. van Dijk 2009; Spitzmüller i Warnke 2011), przy czym o tym, jakie specyficzne realizacje tych funkcji zidentyfikujemy w toku analizy, decyduje uprzednia interpretacja badanych fragmentów dyskursu. Stawiając tezę, że bez interpretacji, czyli przypisania znaczenia wypowiedziom językowym, w tym zarówno wypowiedziom werbalnym, jak i niewerbalnym, jakakolwiek analiza dyskursu byłaby niemożliwa, w niniejszym rozdziale zostanie podjęte pytanie, w jakim stopniu interpretacja może stanowić obiektywną metodę pozyskiwania danych do analizy dyskursu. To pytanie o podstawy metodologiczne badań nad dyskursem Profesor Anna Duszak sformułowała następująco: „Upraszczając sprawę, mamy tu problem: ile mieści się w tekście, a ile w umyśle?” (Duszak 1998: 113).

2. Znaczenie wypowiedzi językowej

Interpretowalność jest obok rozpoznawalności cechą definicyjną każdego znaku, także znaku językowego. Ogólną zasadę funkcjonowania znaków R. Keller formułuje następująco: to, co podlega bezpośredniej percepcji, wskazuje na to, co nie podlega bezpośredniej percepcji i musi być dopiero w procesie interpretacji wywnioskowane (por. Keller 1995: 107–108).

Właściwości znaku, które czynią go rozpoznawalnym (identyfikowalnym, dostępnym percepcji zmysłowej), R. Keller (1995: 109) nazywa wyrażeniem znaku (*Ausdruck des Zeichens*), natomiast te jego właściwości, które czynią go interpretowalnym, określa mianem znaczenia (*Bedeutung des Zeichens*). Interpretowalność jest przy tym niekoniernie prymarną cechą znaku. Na przykład samochód, który może być znakiem przynależności właściciela do pewnej grupy społecznej, pełni w pierwszym rzędzie funkcję środka transportu, a nie kreowania tożsamości (por. Keller 1995: 109).

Idąc za L. Hjelmslevem, R. Keller odróżnia wyrażenie od formy znaku oraz znaczenie znaku od treści przekazywanych za jego pomocą (znaczenia użycia znaku). R. Keller (1995: 111) podkreśla, że nie to, co konkretnie w danej sytuacji odbieramy zmysłowo, jest wyrażeniem znaku, podobnie jak nie to, co w danej sytuacji wyinterpretowujemy (rozumiemy) jest jego znaczeniem. „Nie”, „NIE”, „*nie*” i „**nie**” to te same wyrażenia językowe, chociaż mają różne formy graficzne, formy te zostały jednak zrealizowane według tych samych reguł grafematycznych, a więc są rozpoznawalne jako to samo wyrażenie. Analogicznie znaczeniem znaku nie jest ani to, co ma na myśli dany użytkownik znaku, ani to, do czego on ów znak w konkretnym użyciu odnosi. Wprawdzie myśli, wyobrażenia i intencje są komunikowane za pomocą znaków językowych, stanowią o znaczeniu konkretnego działania językowego i są rekonstruowane w procesie jego interpretacji, ale nie są cechą

(aspektem) samych znaków, tzn. nie mogą być ujęte w konstytutywnych regułach językowych, które warunkują interpretowalność znaku.

W Kellerowskim ujęciu procesu semiozy znaczenie przestaje zatem być kategorią ontologiczną (jak np. u G. Fregego) czy epistemologiczną (jak np. u F. de Saussure'a czy w ujęciu kognitywistycznym), lecz staje się kategorią *stricte* językową: znaczenie jest tym aspektem znaku, który pozostaje niezmienny nawet wtedy, gdy zmieniają się formy jego realizacji (forma wizualna/graficzna, środek komunikacji, otoczenie znakowe). Jeden i ten sam znak może być środkiem do realizacji różnych intencji komunikacyjnych, tak jak pieniąż może być środkiem do realizacji różnych życzeń, ale ani jakiegokolwiek życzenie nie jest aspektem pieniądza, ani jakakolwiek intencja aspektem znaku jako takiego (por. Keller 1995: 112). Intencja może być co najwyżej aspektem użycia znaku w konkretnym działaniu.

Jednym z założeń współczesnej hermeneutyki lingwistycznej jest nawiązująca do zasady pragmatycznej Ch.S. Peirce'a teza, że znaczeniem w jego ostatecznej i dostępnej obiektywnej analizie formie nie jest to, co ludzie myślą, używając języka, lecz to, co robią za pomocą języka¹ (por. Hermanns 2003). Według F. Hermannsa (1995: 143) to nie znaki, lecz dopiero realizowane za ich pomocą wypowiedzi, a więc działania językowe spełniają te funkcje, które K. Bühler (1934) przypisuje w swoim modelu organonu pojedynczym znakom językowym: funkcję nazywania kognicji (przedstawiania), wyrażania emocji nadawcy (ekspresji) i apelowania do odbiorcy (apelu). Dopiero działaniom językowym można przypisać znaczenie w potrójnym wymiarze: nazywania (konceptualizacji) stanów rzeczy i sytuacji (znaczenia deskryptywne), wyrażania emocji (znaczenia ekspresywne), sygnalizowania intencji (znaczenia deontyczne). Wszystkie trzy typy znaczenia mają wymiar kolektywny i są przyswajane w procesie socjalizacji. Komunikowanie

1. Termin „język” obejmuje tu wszelkie kody semiotyczne, toteż poniższe rozważania stosują się nie tylko do analizy komunikacji werbalnej, ale także do interpretacji w analizie multimodalnej.

znaczeń, w tym także indywidualnych emocji i intencji, nie byłoby możliwe, gdyby nie istniały dla nich punkty odniesienia usankcjonowane przez konwencje społeczne.

Bühlerowski znak reprezentuje według F. Hermannsa działanie językowe, które występuje w praktyce komunikacyjnej jako *token*, ale zarazem przedstawia pewien *type* wypowiedzi. W procesie percepcji działanie językowe jest redukowane do tego, co relewantne dla danego typu zgodnie z Bühlerowską zasadą „abstrakcyjnej relewancji”, zaś w procesie jego interpretacji brane są pod uwagę także te cechy, o których skądinąd wiemy, że przysługują one wypowiedziom tego typu – zgodnie z Bühlerowską zasadą „aperceptywnego uzupełnienia” (por. Bühler 1934: 28). Ta ostatnia zasada zyskała nową formułę w Grice’owskiej zasadzie kooperacji i podległych jej maksymach konwersacyjnych (por. Grice 1975). S.C. Levinson (2000) zwrócił natomiast uwagę na fakt, że interpretacyjne uzupełnienie treści wypowiedzianych (*what is said*) o treści pomyślane (*what is meant*) ma charakter presumptywny (przejściowy, prowizoryczny) w tym sensie, że może być zawsze zmienione pod wpływem innych informacji².

Znaczenie językowe także w modelu organonu nie jest dane *a priori* w wypowiedzi językowej (znaku), lecz jest funkcją interakcji między nadawcą a odbiorcą w kontekście rzeczywistości, do której obydwójce tę wypowiedź odnoszą. Znaczenie nie jest też immanentną cechą działań językowych; nie jest ani ukryte, ani zakodowane w wyrażeniach użytych w danej wypowiedzi (por. Ziem 2008: 158–159). Wyrażenia językowe to tylko „zewnątrzne bodźce” (Schermer 1984: 71), czyli sygnały, które wywołują w umyśle procesy interpretacyjne. Zasadniczo więc każda interpretacja danych językowych jako proces kognitywny

2. Jest to fakt znany tradycji hermeneutycznej; np. Schleiermacher wyjaśniał proces interpretacji, posługując się terminem „rozumienie przejściowe” (*vorläufiges Verstehen*), por. Hermanns (2007: 188).

jest dostępna bezpośrednio tylko podmiotowi interpretującemu³. Obiektywnie dostępne są wyłącznie skutki tej interpretacji: akty perlokucyjne oraz kolejne akty lokucyjne, które mogą bezpośrednio komunikować wynik procesu interpretacji lub pośrednio o nim świadczyć.

Zwykle interpretacja wypowiedzi jest procesem zautomatyzowanym. Jej znaczenie nie jest tworzone przez podmiot interpretujący każdorazowo „od nowa”, lecz powstaje na podstawie znanych temu podmiotowi precedensów komunikacyjnych oraz zaakceptowanych w danej wspólnocie komunikacyjnej konwencji, czyli reguł interakcji komunikacyjnych. Tak rozumiane znaczenie, przez R. Kellera (1995) zdefiniowane jako społecznie utrwalona reguła użycia znaku językowego, jest nie tylko właściwością indywidualnego umysłu, lecz częścią wiedzy wspólnej danej społeczności, a więc kategorią dostępną intersubiektywnie i weryfikowalną: „Proces interpretacji jest więc twórczy o tyle, o ile jest aktywnością własną odbiorcy aktualizującego i dostosowującego do kontekstu nabyte przez socjalizację konwencje. Nie jest on natomiast twórczością w sensie tworzenia samych konwencji, które istnieją w świadomości społecznej i są względnie niezależne od pojedynczych aktów użycia języka” (Topczewska 2011: 192). Jeśli dane językowe pełnią w procesie komunikacji funkcję sygnałów uruchamiających procesy przypisywania wypowiedziom językowym znaczenia, to znaczenie jest nie tyle relatywnie stałą wartością semantyczną danej wypowiedzi, ile raczej wartością zależną od poszczególnych elementów kontekstu jej użycia, na który składa się m.in. jej otoczenie tekstowe (werbalne i niewerbalne), pozycja dyskursywna podmiotu interpretującego, ale przede wszystkim jego wiedza kolektywna (wiedza o tym, co wiedzą inni), w tym zarówno wiedza propozycyjalna (przedmiotowa), jak i niepropozycyjalna (emocjonalna i aksjologiczna).

3. Przyjmuję tu za Kellerem (1995: 106), że interpretacja to proces wnioskowania z danych językowych i pozajęzykowych o znaczeniu wypowiedzi; efektem tego procesu jest rozumienie wypowiedzi. Hermanns (2007) odróżnia natomiast interpretację jako proces kognitywny, który nazywa procesem rozumienia (por. Hermanns 2007: 190–191), od interpretacji jako metody wyjaśniania tekstów i dyskursów.

W myśl teorii działania językowego o wiedzy kolektywnej nie stanowią uniwersalne kategorie pojęciowe (jakkolwiek by tę uniwersalność rozumieć: czy to jako wiedzę wrodzoną, czy jako wiedzę o kategoriach tak podstawowych, że z konieczności obecnych w każdym języku), ani też nie wynika ona z podobnych zdolności percepcyjnych członków danej wspólnoty dyskursywnej. Nabywamy ją w wyniku wspólnych doświadczeń komunikacyjnych. Znając te same precedensy komunikacyjne, wiążemy z nimi wystarczająco podobne kognicje, emocje i intencje, by używać odnośnych komunikatów w sposób zrozumiały dla innych członków wspólnoty (przewidywać ich rozumienie) i na tej samej zasadzie rozumieć ich komunikaty. Precedensy komunikacyjne tworzą ciągi dyskursywne, w których z jednej strony konwencjonalizuje się, a z drugiej także zmienia się (modyfikuje) znaczenie wypowiedzi językowych.

Diachronicznie zanikłe aspekty kolektywnych doświadczeń językowych bada etymologia, której wkład do semantyki i pragmatyki językowej może być również rozważany w kategoriach historycznej wiedzy wspólnej. Zwraca na to uwagę J. Puzynina: „*Solidarność* nabiera nowego blasku, kiedy dostrzega się jej związki z *solidnością* i *konsoolidacją*, z pojęciem zwartości, mocy, czy kiedy się odkrywa jej dalekie pokrewieństwo z łacińskim rzeczownikiem *salus* – ‘zdrowie’ i *salvare* – ‘ratować’, z angielskim *whole* – ‘cały’, z polskim żołnierzem” (Puzynina 1997: 12).

Analiza dyskursu jest z kolei postrzegana nie tyle jako dziedzina pomocnicza semantyki, ile jako metoda holistycznych badań semantycznych, a nawet jako „dział semantyki” (Spitzmüller i Warnke 2011: 57), jeśli zgodzimy się, że semantyka rekonstruuje wiedzę relewantną w procesie rozumienia wypowiedzi językowych. Badając znaczenia językowe jako element praktyk komunikacyjnych, analiza dyskursu do swoich programowych zadań zalicza ujawnianie „systemu pojęciowego, przekonań, ukrytych założeń autorów dyskursu” (Lisowska-Magdziarz 2006: 26). Są to te elementy dyskursu, które w żaden sposób nie dadzą się uchwycić na poziomie słowa, frazy czy zdania. Już z tego tylko względu, że są

to struktury ponadzdaniowe, a nawet ponadtekstowe, trudno byłoby je zidentyfikować na płaszczyźnie wyrażenia językowego, a jeszcze trudniej zalgorytmizować na potrzeby badań ilościowych.

A. Bell (2011) uważa interpretację za centralną procedurę badawczą w analizie dyskursu i termin „interpretacja dyskursu” traktuje jako synonim „analizy dyskursu”. Wyznaczenie granicy między analizą a interpretacją dyskursu nie jest możliwe z tego względu, że interpretacja jest inherentną właściwością każdej analizy danych językowych, tym bardziej analizy semantycznej. Znaczenia wypowiedzi językowych, zarówno wyrażone eksplicytnie (treści propozycjonalne), jak i implicytnie (treści sugerowane, presupozycje, implikatury), „mieszczą się” bowiem tylko w umyśle, do którego nie mamy bezpośredniego dostępu.

3. Analiza dyskursu jako dyscyplina interpretatywna

Złożoność problematyki znaczeń dyskursywnych wymaga, by badania ilościowe uzupełnić w analizie dyskursu badaniem jakościowym, gdyż jak zauważa M. Lisowska-Magdżiarz: „większość statystycznych metod [...] jest dość bezradna w stosunku do aluzji, ironii, parodii, persyflażu, niedomówień, tekstów o charakterze postmodernistycznym itp. Możemy liczyć i kategoryzować przypadki zastosowania aluzji i ironii itd., ale niewiele nam to powie o ich istocie w procesie komunikowania się ludzi” (Lisowska-Magdżiarz 2006: 27).

Analizę formalną struktur językowych, także struktury tematyczno-rematycznej tekstów, koreferencji i tym podobnych zjawisk, musi poprzedzić ich interpretacja, jeśli chcemy odpowiedzieć na pytanie, jak jest używany język i jakie funkcje społeczne może on spełniać. Badająca te funkcje analiza dyskursu jest więc z konieczności dyscypliną interpretatywną, czy też – jak twierdzi K.S. Roth (2013: 94) – dyscypliną semantyczną, zorientowaną na jakościowe badanie struktur wiedzy. Bez interpretacji, tj. przypisania znaczenia analizowanym wypowiedziom językowym, nie jest możliwa analiza dyskursu.

Zarówno deskryptywna, jak też krytyczna analiza dyskursu rozumie przez interpretację eksplikację znaczeń przypisywanych działaniom językowym przez uczestników dyskursu. Interpretacja postrzegana jest jako wynik zastosowania w badaniu procesów inferencyjnych, takich jak kojarzenie, analizowanie, wnioskowanie itp. Analiza dyskursu nie utożsamia więc interpretacji z XIX-wieczną sztuką lepszego zrozumienia autora niż on sam siebie rozumiał, lecz swoim celem czyni rekonstrukcję praktyki nadawania znaczeń jednostkom dyskursu, zwracając przy tym szczególną uwagę na społeczny wymiar tej praktyki. Podstawowym założeniem jest tu teza, że powtarzającym się w dyskursach schematom językowym odpowiadają społecznie uznane schematy myślenia (epistemy), których powtarzalność wskazuje na istnienie względnie stałych konwencji znaczeniowych (znaczeń w rozumieniu teorii działania językowego).

Krytyczna analiza dyskursu początkowo broniła się przed przyjęciem statusu dyscypliny interpretatywnej. Jeszcze E.A. Schegloff (1997) był zdania, że podstawą interpretacji musi być analiza statystyczna danych językowych, ale już R. Wodak (2000) uważa, że priorytet ma interpretacja: „we believe that understanding precedes the analysis” (Wodak 2000: 185). M. Meyer (2007) postrzega krytyczną analizę dyskursu jako kontynuację tradycji hermeneutycznej w naukach społecznych, a metodę interpretacji jako metodę właściwą tej dyscyplinie: „CDA places its methodology rather in the hermeneutic than in the analytical-deductive tradition” (Meyer 2007: 25).

Przedmiotem interpretacji mogą być zarówno pojedyncze teksty (mówione i pisane), jak też dyskursy rozumiane jako teksty powiązane ze sobą tematycznie. Ponieważ teksty stanowią wielowarstwowy konstrukt interpretacyjny, w analizie jakościowej interpretacji nie muszą podlegać wszystkie ich elementy. Złożony przedmiot analizy narzuca konieczność badania wybranych aspektów tego przedmiotu.

D. Busse (1987) wprowadził do lingwistycznej analizy dyskursu tezę, że dyskursy w wymiarze historycznym rozwijają się wokół

pewnych kluczowych pojęć, których znaczenia zmieniają się wraz ze zmianą mentalności aktorów dyskursu. Otóż uchwycenie tych zmian społeczno-kulturowych miałyby odróżniać analizę dyskursu od analizy tekstu rozumianej jako analiza relacji i funkcji wewnątrztekstowych.

Również według F. Hermansa (2007: 202) pojedyncze frazy (leksemy i frazemy), które jako słowa klucze przywołują całe konteksty tematyczne, a zatem całe dyskursy, mogą stanowić jednostkę analizy dyskursu, tym bardziej że to słowa klucze będą wskazywać kierunek interpretacji tekstów, w których słowa te występują. F. Hermans uważa jednak, że o ile znaczenia kognitywne i wynikające z nich znaczenia ekspresywne mogą być opisywane w ramach semantyki leksykalnej, o tyle znaczenia deontyczne są bardziej zróżnicowane socjolektalnie i można je zidentyfikować tylko w szerszym kontekście dyskursywnym, m.in. ze względu na ich silniejszą zależność od danych historycznie warunków życia społecznego. W zasadzie jednak każda analiza semantyczna to analiza transtekstualna w rozumieniu deskryptywnej analizy dyskursu, gdyż – jak pisze F. Hermans (2007: 203) – tylko w dyskursach, a nie w wyizolowanych jednostkach leksykalnych, ujawniają się konwencje społeczne dotyczące zarówno kognicji, jak też emocji i intencji przekazywanych w komunikacji językowej. Przypomnijmy, że chodzi tu o kognicje, emocje i intencje jako znaczenia działań językowych, a więc podzielane kolektywnie, powtarzalne w komunikacji społecznej i kształtowane przez wspólne dla danej społeczności doświadczenia, które są względnie niezależne od indywidualnych cech psycho-fizycznych poszczególnych członków danej wspólnoty.

4. Interpretacja danych językowych

Niezależnie od tego, na jakim poziomie (leksykalnym, tekstowym czy dyskursywnym) zostanie zastosowana interpretacja danych językowych, F. Hermans (2007: 205) stawia przed nią następujące wymogi metodologiczne:

- do interpretacji nie wystarczy wiedza językowa; jej nieodzownym uzupełnieniem jest *wiedza o kontekście, w którym zrealizowano analizowany fragment dyskursu* (kontekście tekstowym i/lub sytuacyjnym);
- interpretacja wymaga zapoznania się z obiektywną wiedzą o świecie – *wiedzą fachową o tym, co jest tematem dyskursu*, czyli jest negocjowane w dyskursie;
- w interpretacji należy ponadto uwzględnić metawiedzę uczestników dyskursu o wiedzy innych (kontekst kulturowy, *common ground*).

W zależności od wiedzy i nastawienia aktorów dyskursu, tym samym jego jednostkom mogą być nadawane różne znaczenia i żaden badacz dyskursu nie jest na tyle uprzywilejowanym członkiem danej wspólnoty dyskursywnej, by móc orzekać, które znaczenia są „właściwe”, a które nie, które powinny być uwzględnione w analizie, a które nic do niej nie wnoszą i mogą zostać pominięte (por. Teubert 2006: 57). Znaczenia wypowiedzi są w dyskursach negocjowane, znaczenia marginalne mogą w pewnych kontekstach stać się kluczowe, a spory semantyczne (*semantische Kämpfe*⁴) są wręcz cechą charakterystyczną każdego dyskursu publicznego.

Jakie procedury interpretacyjne zapewnią analizie dyskursu reprezentatywność uzyskanych wyników? Nie ulega wątpliwości, że interpretacja jako metoda analizy nie jest w stanie objąć wszystkich struktur danych językowych równocześnie. Koncentruje się na wybranych uprzednio strukturach, uznanych za relewantne czy to ze względu na częstotliwość powtarzania się, czy też ze względu na odmienność od standardowych form lub ze względu na jakiegokolwiek wyróżnienie formalne.

Zdaniem F. Hermannsa (2007: 195–196), po sformułowaniu pytania badawczego, które nadaje kierunek interpretacji, i wyznaczeniu wybranego do analizy fragmentu dyskursu, interpretacja danych

4. Termin ten został wprowadzony przez Josepha Kleina (1989).

językowych przebiega zawsze w dwóch zasadniczych, na pierwszy rzut oka dość trywialnych etapach:

1. czyta się, czyta i jeszcze raz się czyta – każdorazowo z zastosowaniem innej metody⁵, w tym czytania kursorycznego i czytania detalicznego poszczególnych tekstów oraz czytania kursorycznego ponadtekstowych fragmentów dyskursu;
2. pisze się, pisze i znowu się pisze – w różnych wersjach⁶; poszczególne wersje mogą się wzajemnie przenikać, ale zasadniczo powstają w następującej kolejności: notatki z i do lektury (nazywanych przez F. Hermannsa metodą pisemnego czytania, niem. *schreibenden Lesens*, które pełni funkcję *inventio*), szkic koncepcji analizy, rozwinięcie przyjętej koncepcji, korekta błędów językowych, logicznych, rzeczowych, redakcja tekstu.

Zgodnie z klasycznym kołem hermeneutycznym F. Hermanns postuluje harmonijne przejście w analizie od ogółu do szczegółu (*top – down*) i od szczegółu do ogółu (*bottom – up*) zarówno na etapie czytania, jak też na etapie opisu wyników interpretacji. F. Hermanns (2007) akceptuje również założenia teorii ugruntowanej, która mówi, że pytania i hipotezy badawcze mogą być formułowane dopiero w toku analizy. Dopuszcza nawet zmianę tematu analizy, przesunięcia w analizowanym korpusie tekstów (zawężenie lub rozszerzenie korpusu) i zmianę samego dyskursu (wybór innego kryterium tematycznego). Podkreśla zarazem, że metoda interpretacji nie gwarantuje uzyskania absolutnie niepodważalnych wyników analizy, gdyż interpretacja nie jest monolitem, który można raz na zawsze opisać czy uzasadnić.

Wielokrotnie sygnalizowanym problemem badań jakościowych (transkrypcji, analizy konwersacyjnej, analizy porządków uzasadniania, analizy narracyjnej, analizy toposów argumentacyjnych) jest także

5. „Man liest. Und liest. Und liest. Mit verschiedenen Lesemethoden” (Hermanns 2007: 196).

6. „Man schreibt. Und schreibt. Und schreibt. In verschiedenen Schreibgängen” (Hermanns 2007: 196).

ich powtarzalność (*reliability*), a więc taka standaryzacja interpretacji danych, by każdy inny badacz mógł je zinterpretować w taki sam sposób i na podstawie takiego samego rozumienia analizowanych kategorii badawczych. Do tych kategorii – opierając się na wielopoziomowym modelu DIMEAN I.H. Warnkego i J. Spitzmüllera (2008) – można zaliczyć obok symboliki społecznej, ideologii czy mentalności w płaszczyźnie transtekstualnej także role interakcyjne (autor – adresat) w płaszczyźnie aktorów dyskursu, a w płaszczyźnie intratekstualnej np. akty mowy, implikatury, presupozycje. Nie ulega wątpliwości, że są to przykłady kategorii przejętych z dyscyplin niejęzykoznawczych, w samym językoznawstwie różnie stosowanych, a nawet różnie – w zależności od przyjętych założeń teoretycznych dotyczących funkcjonowania komunikacji językowej – definiowanych. Ma to wpływ na rezultaty analizy, ale wynikają stąd także istotne konsekwencje dla refleksji metodologicznej, która począwszy od M. Foucaulta powołuje się nie tylko na „otwartość interpretacyjną” znaków językowych, ale także postuluje „otwarte” rozumienie stosowanych w interpretacji pojęć.

Analiza dyskursu akceptuje zasadniczo oprócz pluralizmu celów badawczych i metodologii również pluralizm hermeneutyczny, a więc zakłada z góry, że jej wyniki nie muszą być wiążące i powtarzalne, tak jak ma to miejsce w naukach ścisłych (por. Spitzmüller i Warnke 2011: 124). Jako sposób na eliminowanie indywidualnych różnic interpretacyjnych w analizie dyskursu wypracowano wprowadzić metodę negocjowania interpretacji, która polega na omawianiu i uzgadnianiu przez dwóch lub kilku badaczy wspólnego stanowiska (por. Silverman 2007: 249). Wydaje się jednak, że zabieg taki przyczynia się co najwyżej do „uśrednienia” wyników, ale nadal nie jest tym, co może zapewnić analizie dyskursu status analizy *stricte* empirycznej, w tym obiektywizację i powtarzalność jej wyników. Warunek metody intersubiektywnej spełni ona dopiero wówczas, gdy niezależnie od poziomu analizy i zastosowanych kategorii, zarówno hipotezy interpretacyjne stawiane w toku analizy, jak też potwierdzające je przykłady jednostek dyskursu

– do takiej strategii sprowadza się stosowana najczęściej w analizie dyskursu analiza abduktywna – odwoływać się będą do interpretacji opartej na wiedzy wspólnej uczestników dyskursu.

5. Dyskurs jako rama interpretacyjna tekstów

Anna Duszak (1998) przyjmuje, że analiza dyskursu zajmuje się badaniem użycia języka zarówno w wypowiedziach mówionych, jak i pisanych. Samo pojęcie dyskursu w jej ujęciu nie ogranicza się do ponadzdaniowych struktur językowych, lecz obejmuje także „stosunki władzy i ideologie” (por. Fairclough 1992: 12), a więc te narzędzia oddziaływania społecznego, które kształtują się za pośrednictwem języka jako struktury wiedzy kolektywnej. Jak stwierdza M. Foucault: „dyskursy są zrobione ze znaków; wszelako ich działanie polega na czymś więcej niż oznaczeniu tymi znakami rzeczy. Właśnie to «więcej» nie pozwala sprowadzić ich do *langue* i do *parole*. Właśnie to «więcej» należy ukazać i opisać” (Foucault 1977: 76).

Problematyką interpretacji dyskursu Anna Duszak zajmowała się w kontekście spójności semantycznej (koherencji) tworzących dyskurs tekstów (por. Duszak 1998: 98–112). Jako przykład analizowała wypowiedzi eliptyczne typu:

A: Telefon!

B: Kąpię się.

C: W porządku.

(Duszak 1998: 108)

W interakcjach komunikacyjnych tego rodzaju brak lub niejednoznaczność wykładników formalnych koherencji uruchamia procesy interpretacyjne rekonstruujące domniemaną spójność na podstawie wiedzy pozatekstowej i pozajęzykowej. Bez tej wiedzy nawet najbardziej rozbudowane komunikaty mogą okazać się niezrozumiałe; co więcej,

w pewnych kontekstach rozbudowane wypowiedzi utrudniałyby tylko spójną interpretację, np. utrudniałyby identyfikację koreferencji w przypadku, gdy jednostki koreferencyjne są od siebie znacznie oddalone. Trudności interpretacyjne pojawiają się także wówczas, gdy występuje rozdźwięk między rozbudowaną formą wypowiedzi językowej a jej kontekstem sytuacyjnym, wymagającym krótkich, zwartych komunikatów.

Annę Duszak interesowała interpretacja wypowiedzi językowej przede wszystkim jako zagadnienie lingwistyczne, które może postawić w nowym świetle kwestię tego, czym jest i jak funkcjonuje język. Podkreślała, że „dylematy związane z pojęciem spójności semantyczno-tematycznej w tekstach należy widzieć przede wszystkim jako problem bardziej ogólny. A mianowicie – jako pytanie: na ile budowanie tekstu, a z tym również i ludzka zdolność interpretowania dyskursu, jest sprawą języka” (Duszak 1998: 113).

Wydaje się, że to właśnie problem wiedzy implikowanej w procesie interpretacji doprowadził Annę Duszak do spojrzenia na rozumienie najprostszych nawet wypowiedzi językowych w perspektywie szerokiej wiedzy kontekstowej: nie tylko sytuacyjnej, ale także społeczno-kulturowej, która w sposób symboliczny materializuje się w dyskursach. To w dyskursach werbalizowane są kolektywne schematy myślowe: słowa klucze, metafory, toposy argumentacyjne. Stanowią one wiedzę wspólną użytkowników języka, którzy zwykle bez problemu łączą wyrażenia językowe z konkretnymi sytuacjami, nawet jeśli są to dla nich nowe wyrażenia, czy też nowe sytuacje. „Interpretacja tekstu sprowadza się do stawiania hipotez na podstawie związków, jakie dają się zaobserwować pomiędzy językową strukturą tekstu a presuponowaną informacją niejęzykową. Tym sposobem część znaczenia tekstu [...] dana jest *explicite* na podstawie oglądu formy językowej, część zaś wprowadzana jest na zasadzie przypuszczeń co do celów, założeń i intencji twórcy danego komunikatu językowego. W drugim przypadku powstają znaczenia implicytne” (Duszak 1998: 115–116).

Nie da się interpretować samego dyskursu. Interpretacji można poddać co najwyżej wyodrębniony ciąg zjawisk komunikacyjnych, w którym każdy tekst jest (bezpośrednią lub pośrednią) odpowiedzią na inny tekst. W tym właśnie sensie dyskursy mogą być i są analizowane jako ramy interpretacyjne każdej wypowiedzi językowej, a z kolei pojedyncze wypowiedzi jako Foucaultowskie formacje dyskursywne, tj. jako „praktyki formujące przedmioty, o których owe dyskursy mówią” (Foucault 1977: 76).

Interpretacja wypowiedzi (tekstu) jako formacji dyskursywnej, a więc spójnego, intencjonalnego i akceptowalnego w danym kontekście działania komunikacyjnego, bazuje na dostrzeżeniu jego epistemicznych powiązań z innymi formacjami dyskursywnymi, na aktualizacji wcześniejszych doświadczeń z interpretacją tekstów, a zwłaszcza na identyfikacji związków intertekstualnych w ramach jednego lub wielu dyskursów (por. Duszak 1998: 226). Anna Duszak (2006) nawiązuje do tych tez dotyczących „otwartości interpretacyjnej tekstu” w swoich późniejszych rozważaniach metodologicznych poświęconych analizie korpusowej. Tu również tekst jest traktowany tylko jako materialny punkt wyjścia i podstawa wnioskowania o procesach kognitywnych związanych z rozumieniem (tworzeniem) znaczeń językowych. Specyfika metody korpusowej polega m.in. na tym, że interpretacja rozpoczyna się już w momencie pozyskiwania danych językowych, a więc przy doborze tekstów uznanych za reprezentatywne dla danego fragmentu dyskursu. Ta wstępna (często intuicyjna) interpretacja decyduje o tym, które teksty utworzą analizowany korpus. Na uprzedniej interpretacji bazuje jednak przede wszystkim kolejny etap analizy korpusowej, czyli proces kodowania (anotacji) zestawionych korpusów tekstów. D. Biber i J.K. Jones (2009) mówią wprost o anotacji korpusu jako jego interpretacji, od której bezpośrednio zależą wyniki analizy statystycznej – wbrew temu, co twierdzi F. Hermanns (2007: 200), że statystyka nie potrzebuje hermeneutyki i interpretacja w metodach ilościowych (analizie list frekwencyjnych,

analizie kolokacji, analizie węzłów tematycznych czy analizie pól leksykalnych) znajduje zastosowanie co najwyżej przy ewaluacji wyników.

Im mniej sformalizowana będzie forma prezentacji jej wyników, tym bardziej interpretacja zbliży się do *ars explicandi* w ujęciu Schleiermachera⁷. Nie tylko krytyczna analiza dyskursu musi często bronić się przed zarzutem bazowania na subiektywnych interpretacjach czy wręcz paranaukowości z powodu m.in. niedostatecznej formalizacji wyników analizy. Tymczasem, jak zauważa H.G. Widdowson (2004), akurat problem obiektywizacji wyników zarówno deskryptywna, jak i krytyczna analiza dyskursu rozwiązują w ten sam, usankcjonowany przez tradycję hermeneutyczną i filologiczną sposób: „We do not read possible meanings off from a text; we read plausible meanings into a text, prompted by the purpose and conditioned by the context” (Widdowson 2004: 19). Trudno byłoby znaleźć alternatywę dla analizy lingwistycznej, zwłaszcza analizy tekstu czy dyskursu: „Anders geht es nämlich gar nicht” (Hermanns 2007: 197).

I.R. Warnke (2014) postulował na potrzeby lingwistycznej analizy dyskursu taką jego definicję, która utożsamia dyskurs z kontekstem wypowiedzi. To rozumienie dyskursu jest stosunkowo zbieżne z przedstawioną wyżej jego koncepcją jako ramy interpretacyjnej tekstów, którą można zaobserwować w pracach Anny Duszak⁸. Należy jeszcze raz podkreślić, że dyskurs jako kontekst jest w nie mniejszym stopniu niż sama wypowiedź wskazówką interpretacyjną, pozwalającą ujednoznaczyć wyrażenia polisemiczne w ich znaczeniu deskryptywnym, a także ustalić ich znaczenie ekspresywne i deontyczne.

Znaczenia deontyczne zostały ujęte w teorii aktów mowy jako illokucje i w tej kategorii są zwykle uwzględniane także przez analizę dyskursu. Konstytutywna rola emocji w procesie rozumienia jest natomiast

7. W środowisku germanistycznym pojawiały się postulaty, by zamiast o *metodzie* interpretacji, mówić o *sztuce* interpretacji w analizie tekstu czy dyskursu, por. Holly (1992: 17).

8. Wyraźnie odmienne stanowisko reprezentuje T.A. van Dijk (2008).

zazwyczaj pomijana, a jeśli bywa uwzględniana, to tylko na marginesie analizy deskryptywnej w bardziej rozbudowanych leksykologicznych analizach przypadku. Przyczynę tego stanu rzeczy M. Schwarz-Friesel (2007) upatruje w kartezjańskim obrazie człowieka, który zakłada rozdzielenie umysłu (myśli, kognicji) od emocji i wbrew wynikom eksperymentów neurologicznych preferuje scjentyistyczne spojrzenie na ludzki umysł. W psychologii eksperymentalnej mówi się natomiast wprost, że inteligencja, która umożliwia proces myślenia, to inteligencja emocjonalna (por. Salovey i Mayer 1990), ujawniająca się np. w empatii.

Empatia jest rozumiana przez F. Hermannsa (2007a: 135) jako zdolność wglądu w kognicje, w uczucia i intencje innych uczestników dyskursu. Inaczej postrzega rolę empatii w hermeneutyce amerykański etnolog C. Geertz, zwany „ojcem nowoczesnej interpretatywnej antropologii kulturowej” (Bachmann-Medick 2012: 66), który postulował interpretację obserwowanych zjawisk społecznych (studium przypadku) w miejsce wyjaśniania ich struktur i funkcji⁹. C. Geertz (2005) uważa, że aby opisać kulturowy wymiar zjawisk społecznych (działań, znaków i symboli) i wyjaśnić ich znaczenie „lokalne” (tj. w danym kontekście, a nie w systemie), nie ma potrzeby odwoływania się do empatii, gdyż znaczenie nie powstaje w głowach jednostek, lecz w relacjach społecznych i jest kategorią szerszą niż „to, co autor miał na myśli”. Analiza społecznego procesu konstytuowania się znaczeń wymaga nie empatii, lecz kontekstualizacji działań, znaków i symboli w świadomości społecznej.

Postulowana przez C. Geertza metoda interpretacji opiera się na obserwacji tego, co obserwują inni. Tak zwane dane empiryczne to „konstrukty na temat konstruktów innych” (Geertz 2005), toteż żeby je zinterpretować, należy najpierw zrozumieć interpretacje innych – nie odczuć, lecz zrozumieć, czyli według C. Geertza osadzić w kontekście

9. Tradycja interpretacyjna w naukach społecznych jest starsza niż koncepcja C. Geertza, sięga prac M. Webera i W. Diltheya. O ile jednak Weber podkreślał subiektywność każdej interpretacji, o tyle Geertzowska „interpretacja innych interpretacji” zyskuje bez wątplenia status metody intersubiektywnej.

społecznym i przyjmując różne perspektywy interpretacyjne, odkrywać kolejne warstwy znaczeniowe. Tę metodę analizy C. Geertz nazywa za G. Rylem „opisem gęstym”.

C. Geertz trafnie ujął genezę konstytuowania się znaczeń symbolicznych w dyskursie, przy czym zaproponowana przez niego metoda ich opisu nie różni się zasadniczo od tej proponowanej przez F. Hermannsa. Gdy w toku analizy będziemy *czytać, czytać i jeszcze raz czytać* oraz *pisać, pisać i znów pisać*, możemy zarazem odkrywać (interpretować) kolejne warstwy znaczeniowe analizowanych tekstów. Jeśli ponadto przyjmiemy za F. Hermannsem, że empatia nie ogranicza się do odczuć, a obejmuje wszystkie władze poznawcze człowieka, to nie ulega wątpliwości, że jest ona warunkiem rozumienia zjawisk językowych nie tylko w codziennych praktykach komunikacyjnych. Niezbędną w analizie dyskursu potrójną wiedzę o kontekście (dyskursie): wiedzę sytuacyjną, fachową i kolektywną (kulturową) możemy sensownie zastosować w interpretacji rozpoznanych wskazówek kontekstualizacyjnych tylko dzięki tej wciąż jeszcze zbyt mało poznanej zdolności, którą psychologowie nazywają empatią. Nie bez powodu odgrywa ona kluczową rolę w teorii języka K. Bühlera (1934), *notabene* lekarza i psychologa, który jako pierwszy we współczesnym językoznawstwie wskazał na interaktywny – w kontekście niniejszych rozważań powiedzielibyśmy dyskursywny – aspekt procesu semiozy.

6. Podsumowanie

Dążąc do wyjaśnienia społecznych funkcji języka, analiza dyskursu nie może ograniczać się do analizy strukturalnej korpusu tekstów, lecz na podstawie indeksykalnego charakteru wypowiedzi językowych może i powinna analizować proces konstytuowania się wiedzy uczestników dyskursu. Interpretacja jest jak dotychczas jedyną metodą eksplikacji wiedzy kolektywnej, która pozwala na obiektywizację przebiegających indywidualnie procesów rozumienia wypowiedzi językowych. Chociaż

bowiem sam proces interpretacji jest bezpośrednio dostępny tylko podmiotowi interpretującemu, to efekt interpretacji może być komunikowany i stać się dzięki temu obiektywnie dostępny. W przypadku gdy partycypujemy w tym samym dziedzictwie kulturowym, dzielimy wspólne przekonania, wartości i doświadczenia komunikacyjne, interpretacje innych są nam również dostępne intersubiektywnie, gdyż są wystarczająco zbieżne z naszymi własnymi.

Bibliografia

- Bachmann-Medick, Doris
2012 *Cultural turns. Nowe kierunki w naukach o kulturze*, przeł. Krystyna Krzemieniowa. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bühler, Karl
1934 *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Fischer.
- Bell, Allan
2011 „Re-constructing Babel: Discourse analysis, hermeneutics and the Interpretive Arc”, *Discourse Studies* 13(5): 519–568.
- Biber, Douglas i James K. Jones
2009 „Quantitative methods in corpus linguistics”, w: Anke Lüdeling i Merja Kytö (red.), 1286–1304.
- Busse, Dietrich
1987 *Historische Semantik. Analyse eines Programms*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Cole, Peter i Jerry L. Morgan (red.)
1975 *Syntax and Semantics*. Vol. 3: *Speech Acts*. New York: Academic Press.
- Dijk, Teun A. van
2008 *Discourse and Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
2009 *Society and Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duszak, Anna
1998 *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- 2001 „Języki, kultury, wspólnoty”, w: Andrzej Kopczyński i Urszula Zaliwska-Okrutna (red.), 7–22.
- 2006 „Od przykładów do korpusów: O danych językowych w lingwistyce”, w: Anna Duszak, Elżbieta Gajek i Urszula Okulska (red.), 29–56.
- Duszak, Anna, Elżbieta Gajek i Urszula Okulska (red.)
2006 *Korpusy w angielsko-polskim językoznawstwie kontrastywnym. Teoria i praktyka*. Kraków: Universitas.
- Fairclough, Norman
1992 „Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis”, *Discourse & Society* 3: 193–217.
- Felder, Ekkehard i Andreas Gardt (red.)
2014 *Handbuch Sprache und Wissen*. Berlin – Boston: de Gruyter.
- Foucault, Michael
1977 *Archeologia wiedzy*, przeł. Andrzej Siemek. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Geertz, Clifford
2005 *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. Dorota Wolska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grice, Paul
1975 „Logic and conversation”, w: Peter Cole i Jerry L. Morgan (red.), 225–242.
- Harras, Gisela (red.)
1995 *Die Ordnung der Wörter. Kognitive und lexikalische Strukturen*. Berlin – New York: de Gruyter.
- Hermanns, Fritz
1995 „Kognition, Emotion, Intention. Dimensionen lexikalischer Semantik”, w: Gisela Harras (red.), 138–178.
2003 „Linguistische Hermeneutik. Überlegungen zur überfälligen Einrichtung eines in der Linguistik bislang fehlenden Teilfaches”, w: Angelica Linke, Hanspeter Ortner i Paul R. Portmann-Tselikas (red.), 125–163.
2007 „Diskurshermeneutik”, w: Ingo H. Warnke (red.), 187–210.
2007a „Empathie. Zu einem Grundbegriff der Hermeneutik”, w: Fritz Hermanns i Werner Holly (red.), 127–172.
- Hermanns, Fritz i Werner Holly (red.)
2007 *Linguistische Hermeneutik. Theorie und Praxis des Verstehens und Interpretierens*. Tübingen: Niemeyer.

- Holly, Werner
1992 „Holistische Dialoganalyse. Anmerkungen zur Methode pragmatischer Textanalyse”, w: Sorin Stati i Edda Weigand (red.), 15–40.
- Keller, Rudi
1995 *Zeichentheorie. Zu einer Theorie semiotischen Wissens*. Tübingen – Basel: Francke.
- Klein, Joseph
1989 „Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik”, w: Joseph Klein (red.), 3–50.
- Klein, Joseph (red.)
1989 *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Kopczyński, Andrzej i Urszula Zaliwska-Okrutna (red.)
2001 *Język rodzimy a język obcy: Komunikacja, przekład, dydaktyka*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Levinson, Stephen C.
2000 *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*. London – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Linke, Angelica, Hanspeter Ortner i Paul R. Portmann-Tselikas (red.)
2003 *Sprache und mehr. Ansichten einer Linguistik der sprachlichen Praxis*. Tübingen: Niemeyer.
- Lisowska-Magdziarz, Małgorzata
2006 *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lüdeling, Anke i Merja Kytö (red.)
2009 *Corpus Linguistics. An International Handbook*. Vol. 2. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Meyer, Michael
2007 „Between theory, method and politics: positioning of the approaches to CDA”, w: Ruth Wodak i Michael Meyer (red.), 14–31.
- Puzynina, Jadwiga
1997 *Słowo – wartość – kultura*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

- Roth, Kersten Sven
2013 „Qualitativ-diskurspragmatische Vorwissensanalyse. Angewandte Diskurslinguistik im institutionellen Wissenstransfer aus Politik, Wirtschaft und Wissenschaft”, w: Kersten Sven Roth i Carmen Spiegel (red.), 89–108.
- Roth, Kersten Sven i Carmen Spiegel (red.)
2013 *Angewandte Diskurslinguistik. Felder, Probleme, Perspektiven*. Berlin: Akademie Verlag.
- Salovey, Peter i John D. Mayer
1990 „Emotional intelligence”, *Imagination, Cognition, Personality* 9: 185–211.
- Sarangi, Srikant i Malcolm Coulthardt (red.)
2000 *Discourse and Social Life*. Harlow: Longman.
- Schegloff, Emanuel A.
1997 „Whose text? Whose context?”, *Discourse & Society* 8: 165–187.
- Scherner, Maximilian
1984 *Sprache als Text. Ansätze zu einer sprachwissenschaftlich begründeten Theorie des Textverstehens. Forschungsgeschichte – Problemstellung – Beschreibung*. Tübingen: Niemeyer.
- Schwarz-Friesel, Monika
2007 *Sprache und Emotion*. Tübingen – Basel: Narr.
- Silverman, David
2007 *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, przeł. Małgorzata Głowacka-Grajper, Joanna Ostrowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Spitzmüller, Jürgen i Ingo H. Warnke
2011 *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Stati, Sorin i Edda Weigand (red.)
1992 *Methodologie der Dialoganalyse*. Tübingen: Niemeyer.
- Teubert, Wolfgang
2006 „Korpuslinguistik, Hermeneutik und soziale Konstruktion der Wirklichkeit”, *Linguistik online* 28, http://www.linguistik-online.de/28_06/teubert.html [data dostępu: 11.06.2016].

- Titscher, Stefan, Michael Meyer, Eva Vetter i Ruth Wodak
2000 *Methods of Text and Discourse Analysis*, przeł. Bryan Jenner. London: Sage.
- Topczewska, Urszula
2011 „Lingwistyczne modelowanie procesu rozumienia tekstu”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 67: 185–194.
- Warnke, Ingo H.
2014 „Diskurs”, w: Ekkehard Felder i Andreas Gardt (red.), 221–241.
- Warnke, Ingo H. (red.)
2007 *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Warnke, Ingo H. i Jürgen Spitzmüller
2008 „Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik. Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen”, w: Ingo H. Warnke i Jürgen Spitzmüller (red.), 3–54.
- Warnke, Ingo H. i Jürgen Spitzmüller (red.)
2008 *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*. Berlin–New York: de Gruyter.
- Widdowson, Henry G.
2004 *Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis*. Malden – MA – Oxford: Blackwell.
- Wodak, Ruth
2000 „Rekontextualization and the Transformation of meanings: a critical discourse analysis of decision making in EU meetings about employment policies”, w: Srikant Sarangi i Malcolm Coulthardt (red.), 185–206.
- Wodak, Ruth i Michael Meyer (red.)
2007 *Methods of Critical Discourse Analysis*. Los Angeles i in.: Sage.
- Ziem, Alexander
2008 *Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz*. Berlin – New York: de Gruyter.